

**Vrijwilligers van
Bestemd voor Gent
werden feestelijk
onthaald op het
Gentse stadhuis.**

Zij zorgen dat de verhalen over Gent als migratiestad niet verloren zullen gaan.

© Stad Gent - Integratiedienst/pro-
ject 'Bestemd voor Gent'

Migratie en erfgoed in vogelvlucht

Een analyse van verschillende initiatieven over erfgoed en migratie

Katrijn D'hamers

Bij het in gedachte overlopen van wat aan bod zou komen in dit artikel, passeerden enkele ervaringen de revue. De gretigheid en de aangename sfeer van de cursisten 'mondelijke geschiedenis' bij een project over de migratiegeschiedenis in Gent. Het sociale engagement van gelijkaardige vrijwilligers om de Marokkaanse geschiedenis in Antwerpen op te tekenen, veelal via hun netwerk van familie en vrienden. En de spitante teksten naar aanleiding van een onderzoek over de superdiversiteit in Brussel na verschillende maanden van rondzwerven door literatuur en ontmoetingen. Maar misschien nog het meest van allemaal een You Tube-filmpje over het Schrijverke van Gezelle waarin kunstenaar Shabini samen met een Gentse kalligrafe de woorden van het gedicht als inspiratiebron gebruikten.¹ Later ontmoette ik Shabini als vrijwilliger in een project waar hij vanuit een sociale beweging en als kunstenaar aan de slag was. Het zijn dit soort ontmoetingen die blijven, waarbij men zichzelf ontmoet door het verschil, de gelijkenis en de ontmoeting met de andere. Het zijn slechts enkele voorbeelden van wat er zich momenteel allemaal roert wat erfgoed en migratie betreft.

Is het terecht dat Tijd-Schrift in 2012 een special brengt over erfgoed en migratie? Afgaande op de voorgaande ervaringen zeker en vast. De ervaringen zijn getuige van enkele vernieuwde accenten op vlak van erfgoed en migratie. Langs de andere kant blijft migratie een wat verdoemd thema binnen de reguliere erfgoedwerking. Als ik verschillende bronnen mag geloven, is het thema 'interculturaliteit' weer even belegen. En was het Actieplan Interculturaliteit niet zonder kritiek, heeft het zijn verwachtingen niet helemaal kunnen inlossen? En waarom migratie als vele organisaties vooral met andere zaken bezig zijn? Men kan nu eenmaal niet gedwongen worden? Of toch? De termen betekenen ook een Babylonische spraakverwarring. Daar proberen we straks wat meer duidelijkheid in te scheppen.

Feit is dat migratie en erfgoed sinds 2011 weer hip aan het worden is. Daar zijn verschillende redenen voor die we in dit artikel zullen trachten te behandelen. In dit artikel zullen we ook een analyse maken van de aandacht binnen cultureel erfgoed voor migratie of verwante termen zoals interculturaliteit of etnisch-culturele diversiteit. Waar lagen de accenten en wat heeft het ons opgeleverd? Vervolgens zullen we kijken naar meer recente bewegingen binnen cultureel erfgoed. Waar zit die beweging en waar liggen de opportuniteiten? Bovendien zal blijken dat migratie op verschillende manieren werd en wordt in het spel gezet. En tenslotte werpen we nog een blik op de toekomst. Hoe zouden we nu verder aan de slag kunnen?

Interculturaliteit eendagsvlieg of overwinteraar?

Je zou kunnen zeggen dat 2006, de lancering van het Actieplan Interculturaliseren, een breuklijn was wat de aandacht van cultuur betreft voor etnisch-culturele diversiteit.² Een aardbeving heeft het echter niet veroorzaakt. Tot 2006 beleefde migratie met zijn verschillende interpretatievormen (interculturaliteit, culturele diversiteit, multiculturaliteit,...) als aandachtspunt voor de culturele sector vooral een sluimerend bestaan.

1 <http://www.youtube.com/watch?v=vACTah15kU>

2 Op 20 februari 2006 presenteerde toenmalig Vlaams minister van cultuur, jeugdwerk, sport en Brussel, Bert Anciaux, het Actieplan Interculturalisering. Dit actieplan was het resultaat van de samenwerking tussen de betrokken sectoren en de overheid en kwam tot stand na een intensieve samspraak. Zie

Te onthouden zijn projecten zoals 'Coiffeurs van de Stad' en Mousseem Club³ in het MuHKA. Coiffeurs van de stad was een initiatief van Antwerpen Averechts waarbij het kapsalon als stedelijke ontmoetingsplaats en het kapsel als expressie van de identiteit in beeld werden gebracht. Het project werd opgebouwd rond vijftig kapsalons van zeer uiteenlopende origine (Marokkaans, Turks, Afrikaans, Chinees, Belgisch). Bezoekers konden via extra activiteiten zelfs een Afrikaans kapsalon binnenlopen. In 2006 en 2007 engageerden enkele vrijwilligers van Mousseem Club zich een jaar lang om na te denken over de mogelijkheden van de museumcollectie van MHKA en wat dit voor hen betekende. Zij selecteerden enkele werken die met de verantwoording van hun keuze werden tentoongesteld.

ook <http://www.interculturaliseren.be/index.php?id=33>

- 3 Mousseem is een kunstencentrum met speciale aandacht voor de Arabische wereld.

Coiffeurs van de stad was een initiatief waarbij het kapsalon als stedelijke ontmoetingsplaats en het kapsel als expressie van de identiteit in beeld werden gebracht

We moeten terug tot 2003 waar de eerste formele tekenen van een cultureel engagement zichtbaar werden. Tot dit jaar was aandacht voor migratie, met de invulling van etnisch-culturele diversiteit, een zaak voor de minderheden zelf. Van 1993 tot 2003 ondersteunde het Intercultureel Centrum voor Migranten de migrantenverenigingen. In 2003 werd het centrum echter opgeheven vanuit de idee dat aandacht voor deze vorm van diversiteit niet voorbehouden mocht zijn voor de minderheden zelf, maar dat alle culturele sectoren hun engagement moesten nemen. Vanaf dat jaar achtte de toenmalige minister van cultuur het als een prioriteit dat alle culturele steunpunten op het thema zouden inzetten. Het engagement bleef echter vooral afhankelijk van de goodwill van de steunpunten en de cultuursector zelf. Het was wachten tot 2006 op het Actieplan Interculturaliseren, een actieplan waarmee de minister onder andere de culturele domeinen wou aanzetten tot meer initiatief, daarin in de voorbereiding begeleid door een stuurgroep. Het Actieplan bevatte tal van maatregelen, zeer uiteenlopend van aard, gaande van een verplicht engagement tot interculturaliseren van besturen die dicht bij de Vlaamse overheid stonden, zoals de instellingen van de Vlaamse overheid of de steunpunten. Een andere maatregel was de 10 %-regel: 10 % van de projectmiddelen werd voorbehouden aan initiatieven van of met de etnisch-culturele gemeenschappen zelf. Eén van de grote verdiensten, zonet de grootste, van het Actieplan was wellicht dat het thema op de aandacht werd gezet en dat organisaties die subsidiegewijs van de overheid afhankelijk waren, er toch rekening mee moesten houden. Maar niet alle maatregelen hadden het verwachte effect. De realiteit bleek moeilijk de ideologie te kunnen weerstaan. Hoofdzakelijk was de eenheidsworst een struikelblok. Van alle organisaties werd verwacht dat er zich een denkproces en liefst acties zouden ontwikkelen, ongeacht de aard, de grootte en de ligging van de organisatie. Logischerwijs ontwikkelden activiteiten zich echter vooral in de 'traditionele' migratiekernen, de regio's gekenmerkt door de arbeidsmigratie van de afgelopen 60 jaar. Niet iedereen was verplicht om zich het thema te behartigen, en wie het thema niet ter harte droeg of bij wie het niet kon ingepast

worden om zakelijke redenen (geen budget, geen personeel...) voelde zich dan ook niet geroepen.

Bovendien bleek uit de praktijk interculturaliteit op zeer uiteenlopende manieren te zijn geïnterpreteerd, gaande van een focus op niet-westerse gemeenschappen tot een brede benadering over diversiteit.⁴ De manier waarop de overheid het thema definieerde – de nadruk lag op niet-westerse groepen – maakte dat organisaties zich in een keurslijf gedrongen voelden. Het Actieplan definieerde personen met een etnisch-cultureel diverse achtergrond als: 1. Personen die al geruime tijd in Vlaanderen wonen en door de migratiegeschiedenis van henzelf of van hun (groot) ouders affiniteit hebben met meer dan één cultuur, waarvan één niet met West-Europa geassocieerd wordt en 2. Personen uit niet-West-Europese landen die zich recent vestigden in Vlaanderen, bijvoorbeeld door asiel of gezinshereniging". In de nasleep van het Actieplan werd 'interculturaliteit' in enkele decreten opgenomen. Zo zag de Vlaamse overheid het Cultureel-erfgoeddecreet als een instrumentarium om de nodige aandacht voor interculturaliteit in het cultureelerfgoedbeleid te ontwikkelen. In het Cultureel-erfgoeddecreet werd interculturaliteit geïnterpreteerd als "dialogo, wederzijdse verkenning of ontmoeting met of tussen bevolkingsgroepen van diverse etnisch-culturele achtergrond."⁵ In het voorontwerp van het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet van 20 april 2012 werd interculturaliteit vervolgens vervangen door: "aandacht voor duurzaamheid en maatschappelijke en culturele diversiteit".⁶ Een keuze die voor diverse reacties zorgt. Sommigen bejuichen dat men onder deze noemer zijn werking beter kwijt kan. Anderen beklagen het feit dat etnisch-culturele diversiteit geen apart aandachtspunt meer is en zo dreigt verloren te gaan.

Kritiek kwam er voorheen dat interculturaliteit vooral een politieke term was, gericht op de participatie van duidelijk gedefinieerde groepen, terwijl de realiteit van een dynamische identiteit waarvan het interculturele aspect er eentje was, niet mee in beeld kwam. Met andere woorden, wie een inclusieve benadering voorstond, had weinig in de pap te brokken. Niet dat men het thema niet goed gezind was, maar het paste niet in de werking vanuit buurten die vele organisaties nastonden. En het hielp ook niet dat het de overheid was die het thema probeerde te laten doordringen tot uiteindelijk ook de lokalere regionen. Wie zich wel engageerde, voelde zich dan ook soms in de wind gezet. De 10 % regel was een tijdelijk initiatief en had weinig succes. De verwachting die de overheid voor ogen had was dat er een intens engagement kwam op verschillende vlakken: zowel wat betreft diversifiëren van de medewerkers (bestuur, personeel, vrijwilligers) maar ook langs aanbodzijde (toeleiding van etnisch-culturele groepen naar het aanbod), en participatiezijde (inspraak van deze groepen bij het opstellen van het aanbod). Het Actieplan gaf wel degelijk impulsen. En daarvoor alleen al maakte het een verschil. De klassieke migratieregio's werden dankzij verschillende initiatieven in de cultuursector nog een keer op de kaart gezet. Maar wellicht zouden deze initiatieven ook zonder het Actieplan zijn doorgedaan. De impulsen leidden echter vooral tot tijdelijke projecten en weinig tot een duurzame lange termijn engagement.⁷

Wellicht was het dan ook niet verwonderlijk dat na enkele jaren van beleidsaandacht de aandacht verslaptte en dat het initiatief vervolgens weer terecht kwam bij de *believers*. Dat het thema desondanks toch boven water bleef, is wellicht te danken aan de blijvende aandacht van verschillende organisaties. Zij bleven projecten organiseren, als een maatschappelijk engagement, en studiedagen en cursussen werden gegeven. Samen met een nieuwe elan aan initiatieven zorgen zij er vandaag voor dat het thema een frisse wind heeft gekregen.

4 Zie ook Centrum voor Intercultureel Management en Internationale Communicatie (CIMIC), *Het Actieplan Interculturaliseren: Rewind and Fastforward. De effecten van het Actieplan Interculturaliseren van, voor en door Cultuur, Jeugdwerk en Sport*. Brussel, juni 2010, pp. 87, 90 en 104.

5 Cultureel-erfgoeddecreet, Titel I, Art. 3, § 1. en Titel I, Art. 2, 6°.

6 Ontwerp van decreet houdende het Vlaams cultureel-erfgoedbeleid, p. 2. Definitieve goedkeuring door de Vlaamse Regering op 20 april 2012

7 Een uitgebreide analyse van de effecten van het Actieplan kan men nalezen in het rapport *'Het Actieplan Interculturaliseren: Rewind and Fastforward. De effecten van het Actieplan Interculturaliseren van, voor en door Cultuur, Jeugdwerk en Sport'*

PRISMA: een wijde vlucht voor migratie?

De lessen in verband met het Actieplan en het grootschalige PRISMA-onderzoek over erfgoedbeleving in Vlaanderen waren de opportuniteiten om binnen FARO ook een kwalitatief deelonderzoek te wijden aan migratie en erfgoed.⁸ In dit onderzoek werd een loep gelegd op de jaren sinds 2006 om de niches te onthullen. Er werd ook gekeken naar de verwachtingen voor de toekomst, die alleen al demografisch door migratie omhuld zullen zijn.⁹

Een eerste breekpunt tijdens dit onderzoek was de afbakening. Enerzijds was er de ervaring dat men interculturaliteit als sterk politiek geladen beschouwde. Anderzijds was het de bedoeling om tot een afbakening te komen waarbinnen iedereen zijn of haar ei kwijt kon. Interculturaliteit leende zich onvoldoende omdat de focus erg tijdelijk was, met name op de 'levende gemeenschappen', maar daarom niet minderwaardig. Bovendien was zoals reeds vermeld de politieke lading een hinderpaal voor een neutrale benadering. Ook het andere uiterste, diversiteit, kon niet bekoren. Als voordeel kon de term wel rekenen op de dynamiek en de meervoudigheid van talrijke aspecten. Maar anderzijds maakte 'diversiteit' de benadering dan weer veel te breed en onhandelbaar. Het kind moest een naam hebben. Daarom werd beslist om met migratie verder te gaan als een paraplubegrip voor processen van migratie in verleden, heden en toekomst waarbij de demografische realiteit en vooruitzichten ook best voluit worden omarmd. Zulke brede benadering maakt het meer mogelijk om migratieprocessen zowel historisch als hedendaags te kunnen bestuderen, het universele karakter ervan te belichten met aandacht voor zowel immigratie als emigratie, en de veranderingen in de lokale omgeving mee te nemen door de nadruk te leggen op kruisbestuivingen.

Dat deze term ook haar onvolkomenheden heeft, daar zijn we ons terdege bewust van. Maakt het nog wel het etnisch-culturele bespreekbaar want het lijkt in de term te verdrinken terwijl het nochtans maatschappelijk gezien heel erg prioritair is. En krijgen organisaties niet teveel een vrijgeleide zonder zich echt kritisch te bevragen? Bovendien laat een focus op migratie niet louter toe om historische processen te vergelijken met meer actuele aangezien de politieke, economische en sociale context ook anders zijn. Tegelijk is de aandacht groot om naar het thema te kijken vanuit een erfgoedbril. Hoe laat migratie zich hanteren in functie van basisfuncties als verzamelen, inventariseren, studie en publieksontsluiting? De praktijk laat zich vaak immers snel verleiden tot louter aandacht in de publiekswerking. Maar kan migratie ook wat betekenen voor de integrale werking van een organisatie? Maar vooral ook, hoe kunnen lokale aanknopingspunten en ideeën ingezet worden die appelleren aan deze benadering?

Daarom werden ook aanbevelingen opgesteld, voor de overheden, het steunpunt en erfgoedorganisaties.¹⁰ Daarvan maken we hier een selectie van de meest prioritaire. Wellicht vormen de grootste uitdagingen enerzijds het streven naar een organisatieverandering die toelaat de basisfuncties van een erfgoedorganisatie te verzoenen met de maatschappelijke uitdagingen. Een andere uitdaging is om migratie als inspiratiebron te gebruiken bij het onderzoeken en ontsluiten van de vele lokale geschiedenissen. Zo kan de seizoensarbeid van vele Vlamingen naar Noord-Frankrijk of Wallonië ook gebruikt worden als aanzet om andere vormen van seizoensarbeid of arbeidsmigratie mee te nemen.

Aanbevelingen voor erfgoedorganisaties

- Erfgoedorganisaties worden aangemoedigd om op basis van een organisatie- en omgevingsanalyse een invulling te geven aan 'migratie'. Op

8 PRISMA was een onderzoekstraject (2009-2011) van FARO vzw waarmee de structuur, de omvang en het potentieel van het cultureel-erfgoedveld in beeld werd gebracht en in een beleidsrelevant toekomstperspectief werd geplaatst. Onderdelen waren bijvoorbeeld het bevolkingsonderzoek, participatie-onderzoek. Voor meer zie: <http://www.faronet.be/prisma/prisma>

9 K. D'hamers, *Rapport 'Erfgoed en migratie'* (Brussel, FARO 2011).

10 Zie Rapport 'Erfgoed en migratie'.

deze manier kunnen ze komen tot nieuwe invalshoeken en samenwerkingsverbanden op maat (contexten organisatiegebonden). Ze houden daarbij rekening met de lokale omgeving als vertrekpunt, de demografische realiteit en verwachtingen en hebben bijzondere aandacht voor de etnisch-culturele diversiteit.

- Erfgoedorganisaties worden aangemoedigd om minstens één keer per jaar een samenwerking aan te gaan met een actor actief op het vlak van migratie.
- Erfgoedorganisaties worden aangemoedigd om samenwerking op te zoeken met organisaties uit andere sectoren en hun expertise en faciliteiten ter beschikking te stellen om een kwalitatieve omgang met erfgoed te stimuleren, het bewustzijn omtrent erfgoed te versterken en toegankelijkheid voor cultureel erfgoed te verhogen. In het bijzonder is samenwerking aangewezen met etnisch-culturele diverse gemeenschappen, inburgering, integratie en opbouwwerk.

Aanbevelingen voor het steunpunt

- Het steunpunt voor de cultureel-erfgoedsector verkent mogelijke samenwerkingsverbanden tussen de cultureel erfgoedsector en sectoren zoals de integratiesector en het opbouwwerk waar cultureel erfgoed eerder als middel wordt gebruikt. Aandacht gaat daarbij zowel naar het aspect verzamelen, inventariseren, studie als naar ontsluiting. Door samenwerking kan de drempel tot cultureel erfgoedparticipatie worden verlaagd en erfgoedbewustzijn bij verschillende erfgoedgemeenschappen worden gestimuleerd. Het steunpunt traceert daarbij voorbeeldprojecten en deelt die met belanghebbenden. Het bekijkt welke de geschikte instrumenten kunnen zijn om organisaties of personen uit deze sectoren te sensibiliseren omtrent erfgoed.
- Het steunpunt stimuleert het verwerven van expertise, het delen van ervaringen over werken met de thema's migratie of interculturaliteit door het organiseren van diverse bijeenkomsten. Dat kunnen werkbezoeken zijn, thematische collegagroepen, masterclasses, kennismakingsdagen met andere sectoren, een oplistijng van relevante communicatiekanalen voor kansengroepen, enzovoort.

Aanbevelingen voor de overheden (Vlaams, provinciaal, lokaal)

- Van de overheden wordt verwacht dat, wanneer ze een thema als interculturaliteit of migratie als een criterium hanteren, ze dit duidelijk definiëren zodat er geen misinterpretaties mogelijk zijn. Het is aangewezen dat bij de toepassing van dit criterium rekening wordt gehouden met de locatie en de aard van de organisatie. Aan de overheden wordt gevraagd om bij de beoordelingen van organisaties rekening te houden zowel met de processen als met een differentiatie naargelang de geografische ligging en de aard van de organisatie (thematisch maar ook vrijwilligers/professioneel). Van de overheden wordt verwacht dat ze erfgoedorganisaties stimuleren in het behartigen van een thema migratie of interculturaliteit op hun maat (organisatie- en contextspecifiek).
- De overheden erkennen het belang van experimenten in verband met migratie. Experimenten vormen een belangrijk deel van de werking en dienen om ervaringen en competenties te vergaren en zaken uit te testen zonder dat dit noodzakelijk tot een succesvol eindresultaat leidt. De overheden hebben daarbij vooral ook aandacht voor de processen.
- Aan alle overheden wordt gevraagd om intersectoraal samenwerken mogelijk te maken binnen de beoordeling van projecten en organisaties en bij de opzet van subsidiesystemen. Door samenwerking tussen

diverse sectoren kunnen win-winverbanden ontstaan en wordt cultureel erfgoed niet alleen toegankelijker maar kan ook een rijker beeld ontstaan doordat meerdere erfgoedgemeenschappen kunnen worden bereikt. Daartoe is duidelijkheid nodig inzake het kunnen inzetten op samenwerking met andere sectoren en de financiering van de acties. In het bijzonder wordt gedacht aan het faciliteren van samenwerking binnen de beleidsdomeinen onderwijs, welzijn, inburgering en integratie.

Nieuwe kuikens in het erfgoednest

Tegelijk met PRISMA kwamen nog verschillende initiatieven in beweging die erg interessant zijn om te belichten, aangezien ze toch min of meer breuklijnen zijn met het verleden. Een aantal van deze praktijken werd al enkele jaren eerder gelanceerd. Anderen zijn net het nest uit. Maar opvallend aan deze ontwikkelingen zijn toch volgende accenten. FARO verzamelde informatie en maakte een analyse.

Samenwerking levert op de lange termijn op

Werken rond migratie is als een interessante belegging. Je steekt er aanvankelijk tijd en middelen in zonder goed te kunnen voorspellen wat het je later zal opleveren. Nochtans leidt dit geduld en inzet tot betere resultaten. Investeren in andere organisaties en mensen leren kennen, je expertise ten dienste stellen en meegaan in de doelstellingen van andere organisaties. Wanneer deze organisaties zelf het initiatief nemen tot samenwerking, betekent dit vaak toch dat er vertrouwen en verstandhouding aanwezig zijn. Dat was ook de aanpak van Amsab-ISG. Reeds jaren engageren medewerkers zich in een netwerk, wonen ze activiteiten van andere organisaties bij, en trachten ze activiteiten te ondersteunen zonder de eigen agenda te veel door te drukken. Uiteindelijk vinden de organisaties met wie men eerder samenwerkte, ook de weg terug naar de organisatie, op hun eigen initiatief. Op deze manier krijgen erfgoedorganisaties ook meer vertrouwen en naambekendheid waardoor sociale initiatieven ook vaker spontaan de weg vinden. Door te investeren in dit soort relaties werd Amsab-ISG ook als partner aan boord gevraagd van het project 'Bestemd voor Gent' (zie verder).

Andere sectoren zijn aan zet

De laatste vijf jaren getuigen van een (impliciete) aandacht van bijvoorbeeld samenlevingsopbouw of integratie voor erfgoed, al worden activiteiten bij hen onder een andere noemer geplaatst zoals sociale cohesie, buurtontwikkeling, inburgeringstraject enzovoort. Hier liggen vooral op lokaal niveau talrijke aanknopingspunten: de geschiedenis en evolutie van een wijk draagt ook sporen van migratie achtergelaten door personen met een migratie-achtergrond. Wie de geschiedenis van de mijnstreek wil brengen, zal dan ook niet met een beschrijving van de heide volstaan, maar zal ook uitkomen bij de diversiteit en de kruisbestuivingen aan eetcultuur, gebouwen, tradities, talen, kledij enz. van de diverse groepen. Hier zal het zaak zijn om een relevant netwerk uit te bouwen van organisaties en personen met wie men aan de slag kan. Organisaties moeten hier hun verwachtingen bijstellen en leren denken in functie van de doelstellingen van de andere partij. Soms kan een win-win situatie heel simpel zijn. Een buurtorganisatie die verhalen van eerste generatie vrouwen wil verzamelen, is soms al veel gewonnen met een ondersteuning op vlak van auteursrecht bij het verzamelen van foto's en digitaliseren ervan. Wijkcentrum Steenveld in Beringen verzamelde bijvoorbeeld verhalen bij migrantenvrouwen in een publicatie en werd

daarbij ondersteund door Erfgoedcel Mijn-erfgoed bij onder andere de methodiek.

'Bestemd voor Gent' is dan weer een project in de Gentse regio dat mooi de gezamenlijke aanpak van integratie en erfgoed duidt. Het initiatief werd opgestart vanuit de lokale integratiedienst van Gent, door een medewerkster met een sterke interesse in erfgoed. Want uiteindelijk werkt het vaak op deze manier, initiatief en succes zijn vaak afhankelijk van geïnteresseerde trekkers binnen een organisatie. Doel van het project is het vertellen van een migratiegeschiedenis met Gent als rode draad. Het project wordt mee geschraagd door betrokkenen uit de diverse etnisch-culturele gemeenschappen en verteld door mensen met een migratie-achtergrond. Integratie en erfgoed zijn hier samen van de partij. Zo staan erfgoedorganisaties in voor de opleiding van de vrijwilligers die de verhalen gaan verzamelen, engageren de erfgoe-

'Bestemd voor Gent' toonde op Erfgoeddag met een reeks duoportretten van interviewer en getuige een eerste keer hun helden van de migratie. Azadeh interviewde Wafa. Wafa (Afghanistan) is bezeten van taal. Hij is de samensteller van een woordenboek Frans - Pashtu en hoopt ooit een woordenboek Nederlands - Pashtu af te leveren. "Dank zij taal kunnen mensen elkaar begrijpen en hun gevoelens uiten. We zijn allemaal mensen en de afstand tussen ons allen kan overwonnen worden door een gemeenschappelijke taal. Hoe meer talen je kent, hoe beter je je 'mensenlijkheid' kan bewijzen."

© Stad Gent - Integratiedienst/project 'Bestemd voor Gent'

Marie-Pascale interviewde voor 'Bestemd voor Gent' Louis d'Or (Kongo). Louis d'Or (Kongo) is advocaat. Over zijn eerste ontmoeting met de administratie: "Als je uit een corrupt land komt, dan ben je op de eerste plaats verrast door de administratie. Als je een officieel document nodig hebt, dan kan je dat gewoon krijgen van de ambtenaar aan het loket en op geen enkel moment zijn er de extra officiële kosten. In mijn land weet je nooit wat een document zal kosten. Bij elk contact met de administratie word je hier op je rechten gewezen. Voor een jurist is dat een leerproces. En dan de eenvoud van het personeel, iedereen wordt zonder onderscheid ontvangen."

© Stad Gent - Integratiedienst/project 'Bestemd voor Gent'

Elmira interviewde Pjatimat voor Bestemd voor Gent. Pjatimat (Tsjetsjenië) is dokter van opleiding. Zij heeft dat beroep hier nooit kunnen uitoefenen omdat haar diploma niet gelijkwaardig kon worden verklaard. "Van kleins af wilde ik als dokter werken om mensen te helpen. Voor mij is het heel belangrijk mensen te helpen, hun leven gemakkelijker te maken." Die ambitie heeft Pjatimat in België met vrijwilligerswerk (in Banneux, voor het Rode Kruis, Poverello en de Kringloopwinkels.) verder gezet "omdat als je in een land woont waar je veiligheid krijgt, waar je gewoon kan verder leven, dan wil je iets goeds terugdoen."

© Stad Gent - Integratiedienst/project 'Bestemd voor Gent'

dorganisaties zich tot het bewaren van de verhalen of ontsluiten in een museale context. De integratiedienst werpt haar sterktes in de strijd: haar netwerk van verenigingen en de coördinatie van de vrijwilligers. Tijdens Erfgoeddag 2012 werden enkele van de vrijwilligers samen met hun getuigen bij een aantal Gentse erfgoedorganisaties mooi in beeld gebracht. Het project kan ook rekenen op heel wat goodwill van het Gentse stadsbestuur. Op de vooravond van Erfgoeddag werden de vrijwilligers feestelijk onthaald door de schepenen van welzijn en gezondheid op het stadhuis.¹¹

11 Meer informatie over 'Bestemd voor Gent': Integratiedienst - Kaprijkestraat 12, Gent Tel. 09 265 76 95. rebecca.vangestel@gent.be

Integratie en erfgoed zijn hier samen van de partij

Mondelinge geschiedenis blijft populair

Publicaties en tentoonstellingen die (mee) worden georganiseerd vanuit minderhedengroepen zelf of vanuit sociale organisaties, kiezen vrijwel steeds voor de vorm van een interview. Vaak volgens de methode van mondelinge geschiedenis, indien er een ondersteuning is vanuit erfgoed, of soms nog volgens technieken van reminiscentie of 'life stories'. Dat mondelinge geschiedenis toegankelijk is, blijkt uit het succes ervan. Verhalen en herinneringen in verband met migratie zijn dikwijls nog heel erg levendig omdat ze ook vaak in traumatische omstandigheden verliepen. Mede daarom alleen al willen minderhedengroepen zelf herinneringen verzamelen bij eerste generatie migranten. Men spreekt dezelfde taal, kent de gevoeligheden en de context. Mondelinge geschiedenisprojecten zijn echter niet zonder problemen. Wanneer mensen uit eenzelfde etnisch-culturele gemeenschap als interviewer en getuige aan de slag zijn, kunnen bijvoorbeeld politieke of religieuze opvattingen tegenwerken. Getuigen zouden verhalen achterhouden uit schrik dat het verhaal gedeeld zou worden door de gemeenschap. Bovendien zou men traumatische gebeurtenissen niet willen doorvertellen aan familieleden die als interviewers op bezoek komen. De vraag hierbij is ook op welke manier jongeren uit migrantenfamilies betrokken kunnen worden. Mana vzw (Expertisecentrum voor islamitische culturen in Vlaanderen) speelde hierop in met het erfgoedproject 'OhMyGod'. Jongeren uit een aantal regio's kregen een opleiding om vervolgens aan de slag te gaan als interviewers over islamitisch erfgoed bij enkele bevoorrechte getuigen of familieleden.¹²

Dat wel de taal beheersen maar niet uit dezelfde gemeenschap komen ook voordelen heeft, bewees het project 'Grieken uit Limburg'. De Griekse gemeenschap uit de omgeving van Genk werd geïnterviewd door een Griekse, die niet midden in de gemeenschap in Limburg opgroeide, maar recent uit Griekenland migreerde naar België. Doordat men de taal deelde en zich toch niet ongemakkelijk moest voelen bij het vertellen van persoonlijke ervaringen aan een vreemde, maakte dit dat de projecthoudster veel informatie kon vergaren.

Gebruik maken van opportuniteiten

Herdenkingsmomenten lenen zich bij uitstek om rond erfgoed en migratie te werken. Een voorbeeld zijn de herdenkingen rond de Turkse migratie. In 2014 zal het 50 jaar geleden zijn dat de Turkse en Belgische overheid een bilateraal akkoord sloten met betrekking tot het leveren

12 OhMyGod! zocht jongeren met een moslimachtergrond die verhalen, beeldmateriaal en voorwerpen gingen over leven, feesten en tradities van moslims in Vlaanderen sinds de jaren '60 tot vandaag. Hoe wisten de eerste moslims wanneer ramadan begon? Waar kochten ze hun vlees toen er nog geen halalslagers waren? Hoe vierden de ze het offerfeest? Welke tradities uit het moederland werden voortgezet? Het verzamelde materiaal zal worden opgenomen in de Interactieve Databank rond Islam in de Samenleving (IDrIS).

van arbeidskrachten aan België, ook al kwamen vele Turken al een jaar vroeger. Verschillende Turkse verenigingen waren al in 2011 begonnen met de voorbereidingen van de herdenking, in de vorm van het opstellen van subsidiedossiers, het plannen van concerten, kinderactiviteiten en zo meer.

Minderheden steeds meer zelf aan zet

Organisaties met of van mensen met een ervaring in de migratie komen steeds meer op de voorgrond met plannen omtrent het in kaart brengen van hun verleden. Het is moeilijk om precies te zeggen wat hiervoor de redenen zijn, maar toch een poging. In de eerste plaats hebben verschillende migrantenverenigingen al ervaringen omtrent erfgoed omdat ze ofwel in het verleden al verschillende malen werden geïnterpelleerd door erfgoedorganisaties of omdat ze door bijvoorbeeld het Minderhedenforum werden gestimuleerd.¹³ Deze ervaringen maken dat erfgoed steeds meer bewust op de agenda werd gezet. Tegelijk ontwikkelt zich een jonge kritische massa die het gevoel heeft dat het thema nog veel beter en meer kan ontgonnen worden. En dat het tijd is om 'vergeten geschiedenissen', zoals de slag bij Gembloux tijdens WOII waarbij veel Marokkaanse soldaten omkwamen, op te rakelen en een plaats te geven in de geschiedenisboeken.

13 Het Minderhedenforum besteedde voor het eerst uitgebreid aandacht aan erfgoed in verband met migratie op haar Open Forumdag van november 2010 in Genk met een tentoonstelling over pioniers uit het migrantenverenigingsleven en talrijke kleine initiatieven. Sinds enkele jaren spant een medewerker zich in voor meer diversiteit in de culturele sector.

Bij de projecten waar minderhedengroepen zelf aan zet zijn, is het eigenaarschap van heel groot belang. Zij willen zelf aan de slag met hun geschiedschrijving, zelf hun keuzes kunnen maken en hun netwerk mobiliseren. Het betekent een les in nederigheid voor erfgoedorganisaties om zich ten dienste te stellen van deze organisaties. Zo begeleidde Heemkunde Vlaanderen een mondelinge geschiedenisproject van de Ghanese gemeenschap in Gent. De leden van de vereniging kregen een opleiding mondelinge geschiedenis op maat en werden tijdens het project begeleid.

Ook voor deze migrantenverenigingen zijn de uitdagingen groot: in staat zijn om een subsidiedossier samen te stellen, een evenwichtig en een win-win netwerk samenstellen, een visie op de toekomst ontwikkelen op vlak van erfgoed, een helikopterblik voor degenen die binnen de Vlaamse decreten actief willen zijn, enzovoort. Veel enthousiasme broeit onderaan en lokaal. Een opportuniteit voor wie lokaal actief is?

Niches invullen

Enkele projecten die vanaf 2012 lopen, proberen om een geschiedenis te vertellen in verband met migratie die nog ongekend is of geven een alternatieve blik op erfgoed. Een voorbeeld van het ontginnen van nog te veel onbekende geschiedenissen is het project 'Stemmen uit Babel'. Het initiatief wil een blik werpen op de superdiversiteit in Brussel door de combinatie van het vergaren van wetenschappelijke informatie en de interviews die werden afgenomen bij diverse etnisch-culturele gemeenschappen in Brussel. Wetenschappelijke studies over migratiegemeenschappen in Brussel zijn er alom, opvallend veel over de Marokkaanse gemeenschappen. Een publieksvriendelijk boek met aandacht voor eetcultuur, nijverheid, tradities, familiegeschiedenis enzovoort, waarbij de complexiteit van een grootstad aan bod komt was echter onbestaande. De voorbodes van dit omvangrijke boek dat verschijnt in het najaar van 2012 waren de thematische boekjes als 'Turken op de Meridiaan', 'Midi del Sur', 'De schaduw van Matonge', 'File inde Heyvaertstraat' en 'Draken

aan de Beurs'.¹⁴ Parallel aan de publicaties werden ook gidswandelingen door de betrokken buurten aangeboden om de Brusselse stadsgeschiedenis op een alternatieve en prikkelende wijze te vertellen.

14 Zie <http://www.caldenberga.be/projecten-publicaties>

De horizon tegemoet

De voorgaande projecten en ervaringen zetten migratie verder op de kaart. Hier willen we nog even overlopen welke ontwikkelingen de komende jaren wellicht nog de agenda zullen bepalen. Het is de verwachting ten eerste dat migratie de komende jaren een belangrijke uitdaging zal blijven of worden voor de culturele sector. De demografische ontwikkelingen voorspellen dat mensen met een migratie-achtergrond zeker niet zullen afnemen, integendeel, in Vlaanderen wellicht zullen stijgen.¹⁵ Verschillende culturele organisaties hebben de voorbije jaren een engagement opgenomen en dit straalt dan ook af op andere cultuurorganisaties. Getuige hiervan is de 'engagementsverklaring rond etnisch-culturele diversiteit' die werd voorbereid door de diverse culturele sectoren en tijdens het Cultuurforum van 1 juni 2012 door minister Schauvliege werd gelanceerd. De engagementsverklaring kreeg gestalte in de vorm van een pleidooi waarmee de cultuursector het belang van etnisch-culturele diversiteit uitspreekt en alle actoren oproept om dit mee te onderschrijven.

15 Demografische ontwikkelingen, rapport van de Studiedienst van de Vlaamse Regering. www4dar.vlaanderen.be/sites/svr/Publicaties/Publicaties/omgeving/Hfdst_6.pdf

Bij de lancering gaven 20 organisaties de aftrap. Van hen werd een filmpje getoond over hun engagement en hun engagement werd ook bekend gemaakt op www.interculturaliseren.be. Voor de cultureel erfgoedsector waren dit: Amsab-ISG, Erfgoedste Tienen en Erfgoedcel Mijn-Erfgoed. De kiemen voor dit engagement werden gelegd door het atelier 'Diversiteit en participatie' tijdens het eerste Cultuurforum in 2010. Daarmee gaven de atelierleden aan dat het thema diversiteit de kern van cultuur raakt. Maar om het diversiteitsconcept breed ingang te doen vinden in de culturele wereld vond men het aangewezen dat organisaties en individuen uit de cultuursector het thema zouden behartigen. Bovendien zou bijzondere aandacht moeten gaan naar etnisch-culturele diversiteit. Om deze beweging op gang te trekken, stelde het atelier voor dat de verschillende cultuursectoren een engagementsverklaring interculturaliteit zouden opstellen die de betrokkenheid en het mede-eigenaarschap van de actoren uit de cultuursector onderbouwt. Begin 2011 vroeg minister Schauvliege aan het Kennisknooppunt Interculturaliseren om een stuurgroep samen te stellen die de engagementsverklaring moest vormgeven. De stuurgroep bestond uit de cultuursteunpunten, de Fondsen (Vlaams Fonds voor de Letteren, Vlaams Audiovisueel Fonds), de participatie-instellingen (CultuurNet, Demos), het Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen en het Agentschap Kunsten en Erfgoed. Deze stuurgroep dacht na over de vorm en de inhoud van de engagementsverklaring en zocht naar een communicatiestrategie om ze te verspreiden in de sector. Het is nog vroeg dag om te voorspellen welke impact dit zal hebben in de toekomst. Maar alleszins zal dit van nabij worden opgevolgd door de steunpunten en de Vlaamse agentschappen.

Een werkpunt dat zeker in de toekomst behandeld zou moeten worden, alleszins bij mondelinge geschiedenisprojecten, is de aandacht voor documentair erfgoed en objecten in relatie tot migratie. Tijdens mondelinge geschiedenis ligt de nadruk meestal op de verhalen als immaterieel erfgoed. In de marge wordt nog maar beperkt ook de aandacht voor materieel erfgoed meegenomen. Niet enkel het verzamelen ervan, maar ook het uitklaren van rechten met betrekking tot foto's of ander materiaal. Nochtans zou dit een meerwaarde betekenen, en een verrijking van de basisfuncties. Bij het project 'Bestemd voor Gent' werd hier al mee geëxperimenteerd. De vrijwilligers kregen tijdens de opleiding ook informatie over auteursrecht en het recht op afbeelding. Ze werden

attent gemaakt op diverse vormen van materieel erfgoed en werden ook op interviewpad gestuurd gewapend met een camera en scanner. Er zal verder nog geëvalueerd moeten worden in hoeverre in de praktijk er ook tijd en aandacht was voor het materiële erfgoed. Zo is al voorspelbaar dat argwaan wellicht een rol speelt wanneer men interviewers percipieert als vertegenwoordigers van de overheid. En bovendien, dat men moeite heeft met betrekking tot het delen en/of afstaan van persoonlijk materiaal.

Een groeiende tendens binnen erfgoed is dat musea stilaan de muren om hen heen beginnen te slopen en gaan denken in functie van participatie door de leefwereld rondom hen. En uiteraard dan projecten opzetten. Het betekent dat steeds meer erfgoedorganisaties in de komende tijdsgeschiedenis zullen uitgedaagd worden om zich te engageren in de lokale omgeving. Dat men daarbij gebruik maakt van een netwerk aan lokale organisaties spreekt voor zich. Lokale aanknopingspunten detecteren, zoeken naar parallellen en cross-overs ...

Tenslotte, de Vlaamse navel is zeker niet het middelpunt van de wereld. Globale ontwikkelingen hebben een impact op het lokale leven. Transnationale relaties, internationale evoluties met een impact op het leven in Vlaanderen, zullen nu eenmaal de bühne opkomen.

Terecht dat Tijd-Schrift een special brengt over erfgoed en migratie? Mij lijkt van wel!

Biografie

Katrijn D'hamers (°1973) studeerde in 1995 af als communicatiewetenschapster aan de Katholieke Universiteit Leuven met een werkstuk over communiceren en onderhandelen in een interculturele context. Daarna behaalde ze nog een masterdiploma in de Sociale en Culturele Antropologie aan dezelfde universiteit. Van 1998 tot 2003 werkte ze voor het Intercultureel Centrum voor Migranten vzw. Van 2003 tot 2007 werkte ze rond culturele diversiteit in het Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw en vanaf 2008 in FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw. Daar ondersteunt ze initiatieven omtrent cultureel erfgoed en migratie. Haar interesses gaan onderzoeksmatig vooral uit naar veranderingen op vlak van tradities door interculturele contacten.

Erfgoed en migratie